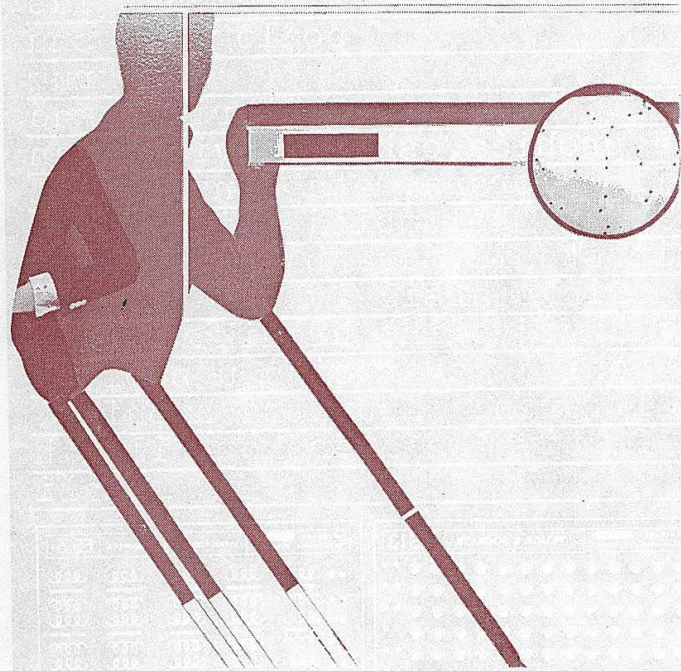

UVOD U IZUČAVANJE HERMENEUTIKE

Na pitanje šta je zapravo hermeneutika ukratko možemo ovako da odgovorimo: *hermeneutika je teorija razumevanja*. Razumevanje je temeljni fenomen međuljudskih odnosa i ljudskih odnosa prema svemu što uopšte postoji. Gde god i kako god da srećemo ljudskost — bilo u prošlosti opredmećenu u ljudskim delima ili živu u datim ljudskim odnosima — svuda nailazimo i na razumevanje, i sami smo stavljeni pred zadatak razumevanja svega toga. Iz svega ovoga već vidimo da razumevanje, dakle, mora da bude nekako najtešnje povezano s ljudskošću čoveka, tj. sa onim po čemu čovek uopšte jeste čovek — dakle, sa suštinom čoveka. Pri tom je razumevanje čak izvornije od tumačenja ili shvatanja nečega. Očigledno je, naime, da nešto možemo da tumačimo i pojмимо tek ako smo to razumeli. Tumačenje i poimanje je, dakle, delimično već izvedeni momenat razumevanja. Ako je reč o razumevanju kompleksnih tvorevina, razumevanje je, naravno, proces u koji su nerazdvojivo utkani i tumačenje i poimanje. Pa ipak i ovde svakom daljem koraku tumačenja i poimanja nužno prethodi razumevanje. Upravo zato i kažemo da je razumevanje temeljni fenomen svih ljudskih relacija. Neki teoretičari hermeneutike su baš zato označili razumevanje kao *prafenomen*.

Sama reč *hermeneutika* izvire iz grčke reči *hermeneuein* (*hermeneus, hermeneia*) izreći, izraziti, objasniti, tumačiti, odnosno »učiniti nešto razumljivim«. Otuda je *hermeneutiké téchne* — veština razlaganja tumačenja. Hermes je u grčkoj mitologiji posrednik između bogova i ljudi. Hermeneutika označuje dakle, onu »sredinu« (posredovanje), u kojoj se konstituišu značenja svega razumljivog. Reč *hermeneutika* pojavljuje se tek u novom veku evropske istorije, kao oznaka *veštine razumevanja ili tumačenja* sta-

rih tekstova. U daljem razvoju reč hermeneutika ne označuje samo praktičnu veštinu tumačenja starih tekstova i njenih pravila, nego sve više označuje čisto teorijsku disciplinu koja daleko prevazilazi okvir i potrebe praktičnog tumačenja antičkih tekstova i čak svih jezičkih proizvoda uopšte (od starih do najnovijih, od tekstova do neposrednog govora), te seže u temeljne filozofske probleme, u osnove duhovnih nauka i, najzad, i u samu suštinu čoveka. Kao takva, naravno, isto tako prevazilazi i onu određenost po kojoj bi trebalo da označava poseban metod. Reč hermeneutika, pomenuta zajedno sa nekom konkretnom naukom, označuje poseban vid hermeneutike, kao opšteg metoda u njenoj upotrebi, na primer, filološka hermeneutika, psihološka, sociološka, pravna hermeneutika, teološka hermeneutika i slično.

Gde, zapravo, prvo i najčešće — zapravo, uvek — nailazimo na fenomen razumevanja u onom smislu kako ga razmatra hermeneutika u svojoj dugoj tradiciji? To su, zapravo, svi međuljudski odnosi u najširem smislu reči. Ako zasad razumevanje ograničimo na međuljudske odnose, možemo to očigledno da pred-

stavimo sebi zamišljenom slikom. Ako, na primer, zalutamo u neki nenaseļjen kraj, srećemo, doduše, mnogo stvari, a da nam nije potrebno da u našem smislu nešto posebno razumemo. (U širem smislu moramo, naravno, da razumemo i te prirodne stvari koje srećemo u takvom pustom kraju, ali zasad možemo u skladu sa našim ograničenjem da to apstrahujemo.) Ali ako na našem putu nađemo na stvari koje očigledno nisu mogle da nastanu prirodno, nego u njihovom bitku slutimo ljudsku ruku, stojamo pred zahtevom razumevanja tih stvari. Tako možemo, na primer, da nađemo u glatku stenu uklesane pravilne geometrijske likove ili slično. Odmah smo pred pitanjem šta ti likovi znače usred prazne i nenaseļjene pustinje. Pa i ako nam neko nešto priča ili ako nešto čitamo i slično, stavljeni smo pred zahtev razumevanja rečenog, čitanog, tj. pokušavamo da razresimo značenje.

Vidimo, dakle, da moramo na pitanje, kada zapravo razumemo, odgovoriti: *nešto razumemo, kad nam se rasvetli njegovo značenje*. Svako razumevanje nužno intendira jedno značenje i gde je reč o razumevanju, tamo je reč o značenjima. Tumačenja i poimanja slede nekako još neartikulisanom »intuitivnom« razumevanju značenja.

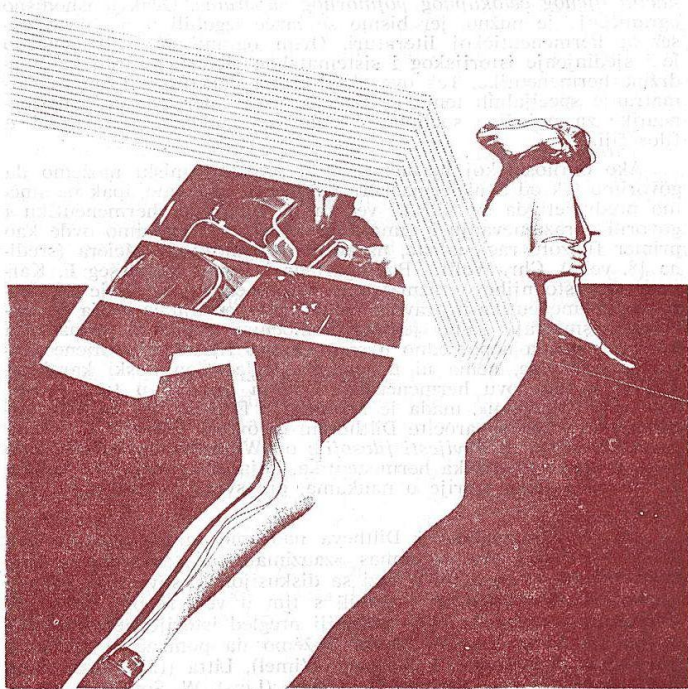
Ali ovaj na izgled neproblematičan odnos zapliće se do krajnosti ako se pitamo kako da razumevajući dođemo do značenja i otkud nam garancije za adekvatnost u razumevanju intendiranog značenja sa samom razumljivom stvari. Ako se vratimo našem zamišljenom primeru, vidimo da su to razumljivo (to što treba razumeti) u stenu uklesani geometrijski likovi ili neki znaci. Ali već to da su to uklesani geometrijski likovi ili znaci, već je nekako objašnjeno značenje koje pokušavamo da dokučimo još i u njegovom daljem značenju. Ali ne uzimajmo u obzir ponovo tu teškocu i prihvatimo pretpostavku da su to zaista takvi znaci. Sada nam je stalo do ustanovljenja njihovog značenja u nenaseļenoj pustinji. Pošto već po prihvaćenom ranijem tumačenju ove likove ne smatramo prirodnom slučajem nego ljudskim delom, tražimo u njima jednu ljudsku poruku koju možemo da razumemo, da uvidimo njeno značenje. Ti znaci mogu da nam budu još i nepoznata slova i pred sobom dakle, imamo zapis, a mogu da budu i nešto drugo. Da bismo ovaj mogući zapis razrešili, moramo da poznamo i saznajemo razna pisma i jezike. Kada saznamo pisano, moramo da utvrdimo njegovu autentičnost i shvatimo jezik, dalje, moramo da tražimo okolnosti u kojima je ovaj zapis nastao, svrhu njegovog nastanka, doba ili istorijsko vreme nastanka, autora itd. Sve ovo su nužni uslovi razumevanja značenja nađenih znakova, ukoliko je uopšte reč o znacima. Neki hermeneutički teoretičari uopšte definišu hermeneutiku kao teoriju relacije između znaka i označenog, pri čemu je označeno značenje, naime, značenje znakova. Uvek je, naravno, moguće da razumevajući prilikom razumevanja znakova pogreši označeno, tj. da u našem slučaju pogreši pravo značenje nađenih znakova. Može, takođe, da se pokaze da ih je moguće razumeti na različite načine. Pokazuje se ukratko da je razumevajuće shvatanje značenja i tumačenje ovih znakova (izlaganje njihovog značenja) u mnogo čemu i možda, čak presudno zavisno od onoga što razumevajući već unapred donosi sobom u životnim iskustvima, znanju, interesima, ciljevima, verovanjima itd. S obzirom na ove razlike razumevajućeg, različito je, dakle, i razumevanje — odjednom možemo pred sobom da imamo više značenja istog. I pitanje je da li je to uopšte moguće i kako bi bilo moguće izbeći ove nemoguće razlike i dokučiti »pravo«, tj. razumljivoj stvari samoj pripadajuće značenje, jedino moguće označeno. Ali ovim smo, zapravo, već donekle pre naglili u hermeneutičku teoriju. Izvorno razumevanje među ljudima je neproblematično, tako reći, samorazumljivo, bez refleksije o mogućem međusobnom nerazumevanju, nedorazumu i slično, i kao takvo je neophodan momenat u nuždi svakidašnjeg života u zajednici. I razumevanje, verovatno, nikad ne bi postalo problematično i ne bi privuklo na sebe posebnu teorijsku pažnju, kad ne bi međusobno nerazumevanje i nedorazum, od najmanjih banalnosti pa do stvari koje se tiču opstanka čitavih naroda, sudbonosno posezalo u životni tok ljudi. U toj praktičnoj životnoj strani razumevanja ukorenjuje se, najzad, hermeneutika kao teorija razumevanja, koja reflektuje okolnosti i uslove, domet i granice razumevanja uopšte. Nijedna ljudska zajednica nije moguća bez razumevanja. Nerazumevanje može da ima kobne posledice za zajednicu i pojedinca. Uvid u mogućnost nerazumevanja, težnja za pravilnim razumevanjem i promišljanje mogućnosti, okolnosti, uslova, oblika i granica pravilnog razumevanja, u ljudskoj zajednici je, dakle, nužnost. Tu hermeneutika, kao veština i kao teorija razumevanja — mada u svojoj privednoj apstraktnoj teorijskoj udaljenosti od praktičnog života — ima svoje tlo iz kojeg raste. Zasad neka ostane otvoreno da li to tlo bez ostatka i utemeljuje hermeneutiku.

Mada tlo hermeneutike kao teorija razumevanja vidimo u presudnoj praktičnoj ulozi razumevanja u ljudskoj praksi, istorijski razvoj hermeneutike počinje sasvim drugde, na područjima koja se čine jako udaljena od praktičnog života ljudskih društava. Uvid u mogućnost nerazumevanja i nedorazuma (bez obzira o čemu je pri tom reč) među ljudima i sumnja u važeća tumačenja li shvatanja otvorio se u religijskoj i literarnoj tradiciji, u teologiji i filologiji. Hermeneutika je ovde važila kao skup pravila pravilnog tumačenja spisa i odnosila se na praksu tumačenja, na egzegezu. imala je, dakle, i u ovom smislu praktično značenje. O tome ćemo više govoriti kasnije. Uvid u mogućnost nerazumevanja li sumnja u samorazumljivost razumevanja značenja poruka i predanja (bilo usmenih ili pisanih ili nekako drukčije u znacima uobičajenih) ili kratko *značenjskih oblika*, tako reći je ishodišna situacija hermeneutike, njen fakt.

Značenjski oblici obuhvataju uopšte sva opredmećenja čoveka. Mnogi teoretičari hermeneutike smatraju, u skladu sa svojim shvatanjem ljudskosti kao duhovnosti, značenjske oblike objektivacijama duha. Pretpostavka je pri tom kosmička univerzalnost duha, bez obzira na to da li je taj duh u ljudskim ili nekim drugim bićima. Ali pošto mislimo da je duh samo momenat totaliteta čoveka, značenjske oblike ćemo, jednostavno, smatrati objektivacijama, odnosno opredmećenjima čoveka; isto kazuju i reči *znaci, izražavanja, izrazi* čoveka, ako znak ili izraz razumemo u dovoljno širokom smislu. Razumevanje kao prafenomen ljudskih relacija u istorijskoj ljudskoj zajednici odnosi se, dakle, na celinu značenjskih oblika ili znakova kao opredmećenja ili izraza čoveka.

Ovde mi se čini suvišnim posebno dokazivati da o znaku ili izrazu načelno nije moguće govoriti bez izvesnog značenja koje je njegovo označeno, makar to značenje — kao granična mogućnost — bilo čak i »beznačenjskost«. Moguće je istraživati sam znak kao znak, bez obzira na značenje, ali već to impliciraju pretpostavku značenja i u tom smislu *naznačujući*, odnosno *označujući* karakter znaka. No sasvim drugi problem se otvara iz uvida da svaki znak ukazuje opet na jedan drugi znak, a on opet dalje na druge znake bez kraja. Ali vratimo se toku naše uvodne skice hermeneutičke problematike.

Sumnja u samorazumljivost pravilnog razumevanja značenjskih oblika kao izraza čoveka i težnja za odgovarajućim i pravilnim razumevanjem ovih, volja za pravilnošću razumevanja je pokretač hermeneutike. O ovome istoričar hermeneutike Joachim Wach (Joahin Vah) kaže sledeće: »Tu, u razumevanju izraza, mogućnost nerazumevanja, pogrešnog razumevanja je vrlo velika: skeptici se otvara široko područje. Da li je, s obzirom na to, uopšte još moguće razumeti? — Volja za razumevanjem bila je jača od svih prepreka. Refleksija je došla teškoćama koje je čovek u tom razumevanju morao da prevaziđe i još mora da ih prevazilazi. Nadmašujući sva sredstva i majstorije, postupke i tehnike, koje je pronašao da bi mogao da razume, ljudski duh je ponovo pronalazio i stvorio moćne sisteme, teorije« (*Das Verstehen I, Einleitung*, str. 2). Volja za razumevanjem odstranjuje prepreke razumevanja pomoću hermeneutičke teorije i vodi tako ka pravilnom razumevanju značenjskih oblika ili znakova kao izraza čoveka, vodi ka garanciji značenja ovih izraza, ka pouzdanim tumačenjima i po-

imanju. Iz ovoga lako vidimo da i hermeneutika sledi novovekovnu čovekovu usmerenost ka sigurnosti i pouzdanosti čitavog saznanja, koju je prvi put formulisao Descartes (Dekart). Iz ovoga, takođe, razumemo činjenicu da se hermeneutika vanredno razvila tek u novom veku evropske istorije. Tako je, npr., Dilthey (Diltaj) utvrdio da o hermeneutičkoj teoriji u strogom smislu reči možemo da govorimo tek u vremenu od reformacije naovamo (V. u *Gesamelte Schriften V*, str. 317—388 i *II*, str. 90, 245). Reformatori, naime, nisu pristali na princip dotadašnjeg tumačenja *Svetog pisma* iz crkvene tradicije, nego su postavili princip razumljivosti *Svetog pisma* iz njega samog (kao teksta). U ovoj promeni principa tumačenja *Svetog pisma* ogleda se, dakle, celokupna suprotnost između katolicizma i protestantizma. Spor između njih ubrzo je razvoj hermeneutičke teorije, koja se prenosila i u druge nauke, gde je bila reč upravo o pouzdanosti i sigurnosti saznanja; a tumačenje tekstova važilo je za vrstu (korisnog) saznanja. (Teolozi su imali — po Wachu — vodeću ulogu u razvoju hermeneutike do sredine 18. veka.)

Ali pravilno razumevanje, i sa njim hermeneutika nema samo praktično značenje za čovekove spoljne ciljeve, ima vanredno veliko značenje i za čovekovo *samorazumevanje*. A ono opet ima više gledišta i ravni. Čovek, na primer, može sebe da razume iz aspekta psihologije, sociologije, filozofije, odnosno metafizike. Pri tom moramo da razlikujemo različite ravni; hermeneutika može u psihologiji da bude poseban metod njenog istraživanja i psihološka teorija mora da je razvija kao takvu; ali predmet njenih istraživanja može, naime da bude i psihološko proučavanje akta razumevanja i njegovih psihičkih uslova — dakle, psihologija razumevanja. Slično je u sociologiji: hermeneutika može da bude pomoćni sociološki metod, a može da bude i predmet njenih istraživanja, to jest utvrđivanje društvenih uslova i determinanti razumevanja ili sociologija razumevanja. Ali u filozofiji je mnogo teže razlikovati ove ravni, jer se i samo filozofsko suštinsko utemeljenje razumevanja nužno kreće već u jednom apriornom »razumevanju« razumevanja samog, čime filozofija ne može da se zadovolji, pošto sve svoje postavke mora izvorno da zasnuje. U tome se jasno ukazuje čuveni hermeneutički krug razumevanja i u najtežnijoj je vezi s centralnim otvorenim problemom hermeneutike danas. Razlika između naučne i filozofske upotrebe ili tretmana hermeneutike upravo je u načelno drukčijem filozofskom postavljanju problema hermeneutike, gde nekakvo tematski neobjašnjeno apriorno razumevanje (pred-razumevanje) razumevanja u razmatranju ovoga načelno nije dopustivo, dok se nauke o tome ne pitaju.

Osim ove teškoće očigledno je da je svaka filozofija, zapravo, ujedno već i čovekovo samorazumevanje u celini sveta. Hermeneutika kao teorija razumevanja je tu dakle očigledno najtešnje povezana i isprepletana s filozofijom kao čovekovim samorazumevanjem, koja mora sebi da objasni i suštinu razumevanja. Tako je filozofska hermeneutika očigledno temeljito različita od hermeneutike u duhovnim i društvenim naukama.

Pored psihologije, sociologije i filozofije, koje smo pomenuli u vezi sa ulogom hermeneutike u samorazumevanju čoveka, i druge društvene i duhovne nauke sudeluju u čovekovom samorazumevanju u širem smislu. Možemo da pomenemo, na primer, istoriografiju, filologiju, arheologiju i dr. Ove nauke se bez *reflektivnog* postupka razumevanja — dakle, bez hermeneutike — teško susreću. Tako hermeneutika nije samo filozofski problem, nego i problem ovih nauka, mada nauke nisu, verovatno, sposobne da na temeljna bitanja hermeneutike daju odgovore, a i ne postavljaju ih. Ono što su u stanju jedino je samo razvijanje u svakoj specifičnim hermeneutičkih tehnika i promišljanje u svakoj specifičnim pretpostavki, uslova i granica razumevanja unutar svagdašnjeg područja dotične nauke.

Kada govorimo o *značenjskim oblicima* ili znacima ili izrazima čoveka, sa kojima hermeneutika ima posla, moramo već u uvodu bar približno da označimo vrste ovih oblika ili znakova. Takvi značenjski oblici su govor i tekstovi, likovni proizvodi u najširem smislu, tehnički proizvodi, oruđa i sprave, običaji i navike, celokupno čovekovo ponašanje itd. Značenjski oblici stvaraju znakovne sisteme, tako, na primer, sistemi čujnih znakova (na primer, govora), sistemi vidljivih znakova (na primer, pisma) i sl. Na prvom mestu je sigurno govor i njegov fiksirani oblik — tekst. Neki, naročito stariji hermeneuti ograničavaju hermeneutiku samo na tekstove, odnosno govor. Razumeti drugog znači, dakle, prvo razumeti govor (ne samo u smislu znanja stranog jezika). Presudni značenjski oblik za hermeneutiku je upravo govor i u tekstu fiksiranom govor, koji se čuva i u mnogo pouzdanijem obliku prelazi u istorijsku tradiciju od neposrednog govora. Ovim je razumevanju omogućeno prevazilaženje neposredne sadašnjosti živog govora. Upravo značenjska prilagodljivost i gipkost izdvajaju govor i pismo (oboje kao *znak* označenog značenja) od svih drugih značenjskih oblika. Konkretna hermeneutička praksa tumačenja najčešće ima posla baš sa govorom fiksiranim u pismu. Ali pošto govor stvarno postoji samo u raznovrsnosti različitih jezika, kojima odgovara i raznovrsnost pisama, iz ovoga već naslućujemo da govor, kao najgipkiji i najizvršniji značenjski oblik (ili znakovni sistem), ujedno i veoma zapliće razumevanje. Ako ovome dodamo još i istorijsko vreme i različitost društvenih prilika, navika, običaja, upotreba itd. u različitim vremenima i dobima, naslućujemo već da prepreke odgovarajućeg razumevanja u tekstovima sačuvanog govora vanredno narastaju. Pred tumača se postavlja mužni zahtev »uživljavanja« u različita istorijska doba, duhovne situacije, kulturne razlike, strane jezike itd. Mora da zna za načine i postupke tog »uživljavanja« prilikom tumačenja tekstova. Zato se ne treba čuditi što se tako vanredno razrasla upravo *filološka* nauka i što je baš tu hermeneutika napravila tako velike razvojne korake. Horizont razumevanja time se sve više širio, pošto je obuhvatao prvo strane narode, a zatim i vanevropske kulture do celine svetske ljudske kulture i civilizacije, tj. svetsku istoriju. Baš zato nije slučajno što je reflektovanje procesa razumevanja, tj. teorija razumevanja, koja sistematski postaje svesna načina, uslova i mogućnosti, dometa prepreka i granica razumevanja, upravo u filologiji dovelo do prvih velikih otkrića. Kao rezultat iz ovakve refleksije razumevanja bila su ispostavljena određena *pravila, sistem pravila razumevanja* istorijskih izručenih tekstova. Ova pravila pravilnog tumačenja tiču se poznavanja datog jezika, svih istorijskih i kulturnih zaleđa iz kojih delo proističe, stilističkih i literarnih specifičnosti doba i pisca teksta, cilja pisca datog dela, razumevanja i tumačenja delova teksta iz njegove celine, veze s drugim srodnim tekstovima samog pisca ili njemu srodnih drugih pisaca iz datog doba, tumačenog cilja tumačenja datog teksta i sl.

Razumevanje koje je izvedeno po ovakvim pravilima, koje je, dakle, *sistematsko*, naziva se *sistematsko tumačenje* ili interpretacija

cija, što ne znači da se tumačenje u bilo čemu bitno razlikuje od razumevanja. Ovo se, naravno, ne odnosi samo na tekstove, nego i na druga ljudska dela koja su se sačuvala u istoriji (umetnička dela, tehnička dela, spomenici i druge građevine itd. — ukratko, na svako opredmećenje čoveka) i koja nazivamo značenjski oblici, mada neki hermeneuti to isključuju iz područja hermeneutike. Svaka grupa značenjskih oblika ima pored opšteg svoj specijalni sistem pravila tumačenja. Ipak je u filologiji, shvaćenoj u najširem smislu (ovamo spadaju i tumačenja *Svetog pisma*), čiji je predmet najistaknutiji čovekov značenjski oblik, presudno čovekovo opredmećenje — tj. govor i tekst — sistem pravila razumevanja, odnosno tumačenja ovog značenjskog oblika najdoteraniji.

Unutar ovako u najširem smislu shvaćene filologije, za počete i dalji razvoj teorije razumevanja naročito značajnu ulogu imalo je tumačenje religioznih izvora, pre svega, svetog pisma. Neki istoričari hermeneutike (na primer, J. Wach) čak misle da je hermeneutika, zapravo, uopšte izašla iz teoloških proučavanja religioznih spisa, jer su tu prvo razvili neka pravila tumačenja i taj rad trajao je više vekova.

U vezi sa refleksijom ili tematskim tretmanom razumevanja i postavljanjem sistema pravila razumevanja moramo da pomenemo još jednu posebnost. Ovoj refleksiji i pravilima, odnosno uopšte hermeneutičkoj teoriji odupirali su se, i neki se još i danas odupiru, pozivajući se pri tom na prirodnu obdarenost čoveka sposobnošću razumevanja, koja kod nekih pojedinaca može da bude stepenovana upravo do genialnosti. Ne želeći ovde da negiramo takvu čovekovu — kod pojedinaca manje ili više razvijenu — «prirodnu» sposobnost razumevanja, ipak je očigledno da faktičko postojanje takve sposobnosti nikako još nije razlog protiv sistematskog istraživanja takve faktičke sposobnosti niti razlog protiv razvijanja njoj imanentnih pravila. Ovakva dvoumljenja otpadaju, pogotovu, kada se o istoj stvari, koju treba razumeti gomilaju različita protivrečna tumačenja. Svaki normalan čovek razume i u svom razumevanju se upravlja po izvesnim neeksplicitnim pravilima. Zato ga tematska eksplicijacija ovih pravila, tj. samoosvešćenje bitnog ustrojstva procesa razumevanja, nikako ne ograničava, nego podstiče i sistematizuje. Nešto slično zapažamo i u logici. Pravilno mišljenje svakog čoveka razvija se po — njemu možda neeksplicitnim — logičkim zakonitostima, čovek misli, tako reći, ne znajući logično, što još ne govori protiv logike kao teorije pravilnog mišljenja.

Ako kažemo da je hermeneutika teorija razumevanja, time je rečeno da u hermeneutici nije reč samo o skupu ili sistemu pravila za praktičnu upotrebu u tumačenju znakova ili značenjskih oblika, kako su to vrlo dugo tretirali. Hermeneutika ne uči samo tehnikama tumačenja. Danas su više nego bilo kad ranije u hermeneutici aktuelna pitanja koja sežu daleko preko zahteva praktične upotrebe u tumačenju tekstova, daleko preko okvira neke «veštine razumevanja» ili nekog «učućenja o pravilnom tumačenju», za šta je hermeneutika važila od 17. veka pa nekako tamo do sredine 19. veka. Put ka ovom «prevazilasku» otvorio se, zapravo, postavljanjem pitanja šta su *pretpostavke* čitavog razumevanja i tumačenja u teologiji, filologiji i uopšte u duhovnim a zatim i u društvenim naukama. Ali nijedna od ovih nauka nije bila u stanju da u okviru svog područja istraživanja adekvatno i do kraja osvetli ove *pretpostavke* razumevanja mada je, sa svoga gledišta, mogla šta korisno da otkrije o njima. Tako je problem poslednjih pretpostavki čitavog razumevanja postao jedan od temeljnih filozofskih problema novijeg vremena (kao začetnike možemo ovde da pomenemo Schleiermachera (Šlajermaher) i Diltheya). Ovaj problem hermeneutike nije, naravno, postao filozofski problem isključivo ovim spoljnim putem, tj. zato što nije bio zadovoljivo rešiv od samih nauka. Već smo pominjali da filozofija sama, unutar svog sopstvenog područja nužno nailazi na problem razumevanja. Pri tom, takođe, nije bio i nije presudan opšti naučno-gnoseološki aspekt filozofskog problema hermeneutike. Problem hermeneutike u filozofiji zaoštrio se, pre svega, na pitanju o načelnom filozofskom shvatanju *istorije i istorijskosti* i još uvek je otvoren. (O ovome E. Coreth u uvodu svoje knjige *Grundfragen der Hermeneutik* kaže ovo: »So ist das Problem der Hermeneutik zu einem Grundproblem — vielleicht können wir sagen: zu dem Grundproblem — in philosophischen Denken der Gegenwart geworden.« — str. 7.) Njegovu krajnju oštrinu možemo ovako da formuliramo. Svako razumevanje pokušava da shvati istinu i teži ka istini. Ali pošto je svaki razumevaajući u svakom aktuelnom razumevanju neizbežno sam u jednom *istorijskom* horizontu razumevanja, koji svagdašnjem razumevajućem nužno daje jedno pred-razumevanje razumljivog, zato je *istina* razumevanja skroz-naskroz upitna. Razvoj hermeneutičke teorije je, naime, doveo do uvida da je nužni preduslov svakog razumevanja bilo čega jedno pred-razumevanje razumljivog, koje uvek prethodi razumevanju. Ovo pred-razumevanje može da bude istorijsko, dakle, promenljivo; pošto je kao takvo *uslov* razumevanja, zato je i svako razumevanje nečega različito s obzirom na ovo istorijsko pred-razumevanje. Ovim objektivna istina svih istorijskih fakata (ne samo tekstova) postaje nekako «tekuća» i relativije se. Metaforom rečeno: ne menja se samo to što merimo, nego se menja i samo merilo; izmereno zato uopšte ne bi bilo moguće više porediti nekom apsolutnom merom. Ovi uvidi, koje je dosledno razvio Gadamer u knjizi *Vahrheit und Methode* imaju, naravno, za dosadašnja poimanja istorie i istorijskosti i istorijske objektivnosti gotovo katastrofalne posledice. Zato današnje otvoreno pitanje hermeneutike i jeste: da li je moguće naći neko načelno jedinstvo različitih istorijskih horizonata razumeva-

nja (naći jedinstveno pred-razumevanje). Čini se da je ovo u hermeneutičkoj teoriji utvrđeno neizbežno pred-razumevanje (pred-rasudivanje, kao što kaže Gadamer) vrlo blizu modernoj strukturalističkoj misli o nadređenim strukturama koje određuju pojedinačno delanje i koje pojedinac ne može da izbegne. Dosad još nema za sve prihvatljivog odgovora na ovo pitanje što proističe iz zbunjenosti s obzirom na uvide moderne hermeneutičko-filozofske misli. Ali, ujedno, nije nimalo čudno što se mnogi, mada sa malo uspeha, tako zagriženo bore za opovrgavanje ovih uvida (među njima, na primer, pre svega, E. Betti (E. Betti) koji se pri tom veoma često poziva na Hartmannovu ontologiju).

U ovom relativisanju istorijske istine je dakle, još i danas otvoreni centralni problem filozofske hermeneutike koji smo već pominjali u vezi sa hermeneutičkim krugom. Želim posebno da potcrtam da je ovaj savremeni hermeneutički problem mnogo značajniji i sudbonosniji od svih dotad poznatih istorističkih, takozvanih «istorijskih relativizama».

Iz pomenutog možemo već da naslutimo u čemu je moderna hermeneutička teorija daleko prevazišla svoja razmišljanja o razumevanju i tumačenju tekstova, a da ovde i ne moramo da posežemo dalje u kasniji prikaz. Ali uprkos ovakvom prevazilasku, hermeneutički rezultati i pravila tumačenja i dalje ostaju «važeci», te zato hermeneutika ni danas ne može da bude samo filozofski problem, mada u suštini jeste i ostaje filozofski problem. Baš zbog toga bilo bi potrebno u širem pregledu istorije hermeneutike ocrtati istoriju «predfilozofske» hermeneutičke teorije, kako su je u svom delu razvili na primer, G. Maier (Majer), J. H. Ernesti (J. H. Ernesti), Fr. Ast, Fr. A. Wolf, Boeck (Boeck), W. v. Humboldt (V. Humboldt) i mnogi drugi istraživači u duhovnim i društvenim naukama (da i ne pominjem bezbrojne teologe — teoretičare hermeneutike), dalje filozofi Ranke, Broysen (Drojsen), Steinthal (Stajntal), Bernhards, Reinhard (Rajnhard), Ritschl (Ričl) i drugi. Za početak bi bilo, verovatno, preporučljivo prikazati istoriju hermeneutike u njenom glavnom razvojnom toku i pomeranjima. Ovaj tok označavaju imena Fr. Ast i Fr. A. Wolf kao Schleiermacherovi prethodnici, Schleiermacher i Dilthey, te najzad Husserl, Gadamer i Heidegger (Hajdeger). U ovom prikazu glavnih razvojnih prekretnica hermeneutike trebalo bi se odrediti istorijske iscrpnosti i istorijska skica glavnog razvojnog toka treba da služi samo za *eksplicijaciju celokupne sistematske sadržine hermeneutike, tj. za eksplicijaciju njenog celokupnog pojmovnog «aparata»*. Ovakvo ishodišno ograničenje je nužno, jer bismo se inače izgubili u neobično opsežnoj hermeneutičkoj literaturi. Ovim ograničenjem omogućeno je i sjedinjenje *istorijskog i sistematskog gledišta* eksplicijacije sadržine hermeneutike. Tek ova eksplicijacija dala bi podlogu za razmatranje specijalnih tema, pre svega, na primer, značenja hermeneutike za pojedine socijalne i duhovne nauke, a, naravno, i u filozofiji.

Ako o filozofskoj hermeneutici u pravom smislu možemo da govorimo tek od Schleiermachera i Diltheya naovamo, ipak ne smemo predvideti da su filozofi već ranije pominjali hermeneutiku i govorili o razumevanju i tumačenju tekstova. Pomenimo ovde kao primer filozofe racionaliste, na primer, Spinozu, L. Meiera (sredina 18. veka), Chr. Wolffa, Baumgartena i druge, a i našeg F. Karpeta. Ono što njihovo razmatranje hermeneutike razlikuje od filozofske hermeneutike u pravom i dubljem značenju je to da hermeneutiku smatraju samo jednim pomoćnim metodom saznavanja koje ne pogađa neposredno u samo jezgro filozofije, u njene centralne probleme, nema ni u jednom pogledu ontološki karakter. Baš zbog toga ovu hermeneutiku i treba označiti u tom smislu kao «predfilozofsku», mada je razmatralju filozofi. Tek sa Schleiermacherom i zatim naročito Diltheyem (o ovome govori i H. Heimsoeth (Hajmsjet) u *Povijesti filozofije* od Windelbanda i Heisoetha) počinje prava filozofska hermeneutika, koja nije ostala bez uticaja na hermeneutičke teorije u naukama, pre svega, u filologiji i teologiji.

Od Schleiermachera i Diltheya naovamo mnogi filozofi, a i drugi istraživači sve do danas «zauzimali su stanovišta» prema hermeneutici — naročito u vezi sa diskusijom o shvatanju istorije i istorijske objektivnosti i razvili s tim u vezi mnogu značajnu, interesantnu misao koju bi iscrpniji pregled istorije hermeneutike morao da uzme u obzir. Ovde možemo da pomenemo Hendera, Sprangera (Spranger), G. Simmela (Zimel), Litta (Lit), Rothackera (Rothaker), Schelera (Seler), Th. Lippsa (Lips), W. Sombarta (Zombart), Maxa Webera, pre svega, O. Bollnowa (Bolnov) i mnoge druge. Njihove za hermeneutiku značajne misli ne tiču se samo filozofske problematike, nego razmatraju i problem hermeneutike, na primer, u psihologiji, lingvistici, pedagogiji i sociologiji.

Posebno valja pomenuti gnoseološki zasnovanu hermeneutiku E. Bettija koji je ovu vrstu hermeneutike kao metoda zaista sistematski razvio. U njoj je sazeo i sistematizovao rezultate celokupnog razvoja *opšte, odnosno gnoseološke hermeneutike* i potkrepio, tako reći, svaku svoju rečenicu navođenjem njenog izvora u (pretežno novijoj) istoriji evropskog mišljenja i teorije. Iako njegovo delo nije donelo u razvoju hermeneutike neko suštinsko pomeranje, Betti ima za hermeneutiku kao metod, zbog svoje iscrpne sistematičnosti, velike zasluge i u istoriji hermeneutike posebno mesto. Njegova *hermeneutička teorija* je nesumnjivo vrhunac dosadašnjeg opšte ili gnoseološke hermeneutike.

Preveo sa slovenačkog
DEJAN POZANOVIC